

نقش صبر در پیشبرد و تداوم مکتب حضرت زینب (سلام الله علیها)

فاطمه محسن^۱

چکیده

نقش صبر در پیشبرد و تداوم مکتب حضرت زینب (سلام الله علیها) از جمله مسائل مهم در حوزه های دینی و اجتماعی است، چراکه زندگی با مسیرهای پر پیچ و خم زیاد مملوء از خوشی ها و ناخوشی ها، مشکلات و سختی ها است که انسان را در برمی گیرد. در این میان تنها افرادی در برابر شدائد و مشکلات، پیروز میدان هستند که از صفت بسیار مهم صبر و استقامت بهره مند باشند تا بتوانند در برابر ناملایمات، پایداری و مقاومت کنند. خداوند مهم ترین صفات پیامبران را صبر برشمرده و در آیاتی نشان داده که چگونه بی صبری می تواند آدمی را به بیراهه بکشانند، لذا ضروری است به چنین بحثی پرداخته شود. به علت نقش مهمی که صبر در تکامل معنوی و اجتماعی بشر بر عهده دارد، لازم است که برای برخورداری از صبر الگویی را برای خود قرار داده و چه الگویی بهتر از ام المصائب حضرت زینب (سلام الله علیها) برای این اساس هدف در این مقاله بهره گیری از نقش صبر در مکتب حضرت زینب (سلام الله علیها) است. به همین دلیل یافته های پژوهش حاکی از آن است که صبر انسان به درجات و مقامات عالییه خواهد رساند و از آنچه که در آینده باعث پشیمانی انسان می شود، جلوگیری کند. جمع آوری مقاله حاضر به صورت کتابخانه ای بوده است.

کلیدواژه ها: استقامت، صبر، مصیبت.

¹ سطح دو (کارشناسی)، مدرسه علمیه فاطمیه، www.fatemeh1366@gmail.com

مقدمه

صبر و بردباری در برابر شدائد و سختی های زندگی، از جمله صفاتی است که خداوند در وجود هر انسانی آن را قرار داده است. انسان برای رسیدن به سعادت و کمال نیازمند آن است که بتواند در هر مرحله ای از زندگی خود صبر کند و با مشکلات جزع و فزع کند، در غیر این صورت به هی چ موفقیتی نخواهد رسید. خصلت صبر از جمله فضائل انسانی پسندیده می باشد که در قرآن و روایات بسیار مورد نکوهش قرار گرفته است.

حضرت زینب (سلام الله علیها) با ایستادگی در برابر یزید در کربلا، بهترین و بارزترین جلوه ای از صبر را برای همگان نمایان کرد، لذا می توان او را بهترین الگو در مقوله صبر برای رویارویی در برابر مشکلات زندگی قرار داد؛ برای این اساس ضروری بوده که با الگوگیری از حضرت زینب به مقوله صبر پرداخته شود از آنجایی که با پیروی از این اسوه کامل صبر و استقامت در زندگی فردی و اجتماعی خویش می توان به خوبی از آثار و فواید صبر بهره مند شد، لذا هدف تبیین نقش صبر در مکتب حضرت زینب (سلام الله علیها) می باشد.

براین اساس پرسش های این مقاله که در پی پاسخ به آن ها هستیم عبارتند از : نقش صبر در پیشبرد و تداوم مکتب حضرت زینب (سلام الله علیها) را تبیین نمایید؟ از دیدگاه اسلام صبر چه جایگاه و اهمیتی دارد؟ مراتب صبر را بیان نمایید؟ آثار صبر را بیان کنید؟ صبر و پایداری حضرت زینب چگونه بوده است؟

در رابطه با پیشینه تاریخی مبحث با نگاهی به آیات قرآنی و تفاسیر متوجه می شویم که یکی از فضائلی که خداوند در جنگ پیامبران را به آن امر کرده، صبر است، لذا بحث صبر از زمان پیامبران الهی وجود داشته و به آن امر و تأکید فراوانی شده است.

در رابطه با پیشینه علمی نیز کتب های متنوعی وجود دارد از جمله: کتاب «صبر از دیدگاه اسلام» نوشته «حسین انصاریان» که مؤلف در آن به بیان حقیقت صبر و استقامت پرداخته و کتاب «گفتاری در باب صبر» نوشته «علی خامنه ای» که در آن از صبر و مراتب آن سخن به میان آمده است.

1- مفهوم شناسی

1-2- استقامت

«استقامت» در لغت به معنای «راست ایستادن، درست شدن، ایستادگی و پافشاری کردن و پایداری کردن است.»^۱ در اصطلاح «تحمل و بردباری در م قابل سختی ها و مصایب زندگی است. مشکلاتی که می توانند چشم انسان را از دیدن واقعیت هاباز دارد و در ادامه مسیر زندگی ما را دچار تزلزل کند»^۲

1-2- صبر

«صبر» در لغت به معنای «حبس و در تنگنا و محدودیت قرار دادن نفس است.»^۳ و در اصطلاح «صبر» یعنی «ثبات و آرامش نفس در سختی ها و بلاها و مصائب، به طوری که از گشادگی خاطر و شادی و آرامشی که پیش از آن حوادث داشت بیرون نرود و زبان خود را از شکایت و اعضای خود را از حرکات ناهنجار نگاه دارد.»^۴

1-3- مصیبت

^۱ راغب اصفهانی، مفردات فی الفاظ القرآن، ج 4، 273.

^۲ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج 20، ص 355.

^۳ راغب اصفهانی، مفردات فی الفاظ القرآن، ج 4، ص 562.

^۴ نراقی، جامع السعادات، ج 3، ص 280.

«مصیبت» در لغت به معنای «آنچه از زمانه به انسان اصابت می کند»^۱ در اصطلاح قرآن و روایات، عبارت است از هر واقعه ای که آدمی با آن روبه رو شود. چه خیر و چه شر، لیکن جز در وقایع مکروه و ناراحت کننده استعمال نمی شود.^۲ همچنین به مشقتی که در روح انسان اثر می کند گفته اند.^۳

2- جایگاه و اهمیت صبر در نگرش اسلامی

خداوند در قرآن، نزدیک به یکصد و سه مرتبه در موارد گوناگون صبر را به عنوان مسأله ای واجب و لازم در زندگی انسان مطرح کرده است. در لغت عرب، کلمه صبر به معنای «خود نگاه داشتن» یا «کفّ نفس» است. خود نگاه داشتن در حریم دین پروردگار، بپای این است که انسان دچار خسارت، زیان و ضرر در دنیا و آخرت نشود. باقی ماندن در حریم الهی باید آزادانه و به اختیار خود انسان باشد. در این صورت است که انسان از زیان ها و خسارت ها در امان می ماند؛ زیرا هجوم خسارت ها و زیان ها در فضای بیرون از حریم حق صورت می گیرد. انسان در حریم حق، در سایه قدرت، لطف، نظر، محبت و رحمت خدا است، پس دچار زیان و ضرر نمی شود؛ چون هیچ خطری توان ورود به حریم حق را ندارد. این حریم، الی الابد مصون و محفوظ از هر خطر و خسارتی است.^۴

از آنجا که صبر به معنای حفظ خود در حریم حق است، روایات و معارف الهی، بعد از آیات قرآن کریم، از روزه ماه مبارک رمضان به صبر تعبیر کرده اند. چرا؟ علت آن واضح است، چون حالات روزه، در حقیقت خودداری از بسیاری از حلال های خدا به امر پروردگار است.

خودداری از حلال ها از ارزش بسیار بالایی برخوردار است؛ زیرا طبیعت بدن اقتضا دارد که بخورد، بیاشامد و راه شهوات حلال بر او باز باشد و در مواقع مختلفی در آب فرو رود و از آن استفاده نماید، ولی پروردگار عالم از بندگان مؤمن خویش خواسته است که در ماه مبارک رمضان از این حلال ها

^۱ ابن منظور، لسان العرب، ج 1، ص 314.

^۲ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ج 2، ص 436.

^۳ طبرسی، مکارم الاخلاق، ج 2، ص 128.

^۴ انصاریان، صبر از دیدگاه اسلام، ص 4.

خودداری کنند و این خودداری، صبر است. همچنین از بندگان خود خواسته است که در کنار خودداری از این حلال‌ها، همیشه، هر لحظه و همه جا از حرام‌ها نیز خودداری کنند. چون در ماه مبارک رمضان، از جانب پروردگار، توان انسان برای خودداری از حرام‌ها زیاد می‌شود و این صبر، بسیار مهم است. به همین خاطر از روزه تعبیر به «صبر» شده است،^۱ لذا در سوره مبارکه بقره پروردگار می‌فرماید: «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ»^۲ روایات، کلمات اهل تحقیق و سلوک و مفسرین بزرگ، صبر را در این آیه به معنای روزه گرفته‌اند؛ زیرا روزه یکی از بهترین و زیباترین کلاس‌های پروردگار مهربان عالم است که انسان به اختیار خودش، زیر نظر پروردگار، صبر را تمرین می‌کند که شاید تا پایان ماه مبارک رمضان، در برابر بسیاری از حلال‌ها و حرام‌ها، به آن تقوایی که مورد نظر پروردگار عالم است، که کلید گشایش همه مشکلات است، برسد.^۳

در تمام کتاب‌های آسمانی و گفتار همه پیامبران و اولیاء خدا و امامان (علیه‌السلام) با تأکیدهای فراوان، به صبر و استقامت سفارش شده است؛ به‌طوری که آن را اکسیر اعظم و کیمیای کلیدی مشکلات دانسته‌اند و ضد آن را موجب انحرافات و بدبختی‌های ویرانگر می‌دانند. در سایه داشتن ویژگی صبر و پایداری است که انسان می‌تواند در عرصه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی، مادی و معنوی (صبر علاوه بر زندگی مادی، در زندگی معنوی وجود دارد. اگر انسان در برابر نفس سرکش و هوا و هوس‌ها و زرق و برق دنیا و جاذبه‌های گناه ایستادگی نکند و در راه شناخت خدا و اطاعت از فرمان او با مشکلات نجنگد، هرگز به جایی نمی‌رسد)، رشد و تکامل نهموده و به اهداف خویش دسترسی پیدا نماید. البته باید توجه داشت که این قانون استثنائاتی دارد و در مواردی باید به عنوان دفاع از حق قفل صبر و سکوت را شکست. امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «الصبر الظفر» «صبر مساوی با پیروزی است».^۴

کلمه صبر از مفاهیم بسیار مهمی است که در سرلوحه دستورهای سرنوشت ساز قرآن قرار گرفته است. در اهمیت و ارزش صبر همین بس که امیرمومنان علی (علیه‌السلام) این فضیلت را یکی از اوصاف

^۱ اضراریان، صبر از دیدگاه اسلام، ص ۴.

^۲ بقره، ۴۵.

^۳ کلینی، اصول کافی، ج ۴، ص ۶۳.

^۴ تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۲۵.

به ایمان مانند سر است در مقابل تن، تن بی سر، بقائی ندارد و ایمان بدون صبر نیز، ارزشی نخواهد داشت.^۱

یکی از القاب حضرت زینب (سلام الله علیها)، عقيله بنی هاشم است؛ یعنی یک زن اندیشمند، دارای تفکر و بینش های عمیق که کأنه عین عقل است و بر همین اساس نام او را نیز عقل گذاشتند، بنابراین حضرت زینب می دانست که برای چه و برای که باید صبر کند، او هدف داشت و برای هدف فکر کرده بود و به آن شناخت و باور داشت. باور و ایمانی که حاصل آن، چنین نگرشی بود و همین امر، باعث می شد که او تمامی این مصائب را تحمل کند. آری عامل چنین نگرشی در حضرت زینب، چیزی جز قوه و توانایی ایمان و پابرجا بودن اعتقاد و باورش در برابر حق و حقیقت نبود، او خدا را شناخته بود و عظمت و بزرگی خدای تعالی را درک کرده بود که هر بزرگی را در برابر خدا، کوچک می شمرد. حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «عَظُمَ الْخَالِقُ فِي أَنْفُسِهِمْ فَصَغُرَ مَا دُونَهُ فِي أَعْيُنِهِمْ» «یعنی خداوند در نظر آنان (پرهیزکاران) بزرگ است و غیر او (هرچه هست) در دیده آنها کوچک.»^۲ و در کلام دیگر مولا آمده که می فرماید: «عَظُمَ الْخَالِقُ عِنْدَكَ يَصْغُرُ الْمَخْلُوقُ فِي عَيْنِكَ» «یعنی کسی که خالق هستی را به عظمت شناخت، مخلوق در نظرش کوچک خواهد بود.»^۳ زینبی که در مکتب علی (علیه السلام) درس توحید و خداشناسی فرا گرفته است؛ در لحظات سخت و جانگداز کربلا، حضور خدا و جانبازی های عاشقان الله را زیبا می دید، لذا غیر خدا در برابر چشمانش حقیر و پست جلوه گر بود.

صبر و نگرش زینبی، بر گرفته از صبر و نگرش قرآنی است. الگوی صبر و نگرش زینبی و راه های علمی و عملی دستیابی به صبر و این الگو می تواند به عنوان راهکاری جهت درمان مشکلات و اختلالات روحی و روانی فرد و جامعه امروز به کار رود. الگوی مبانی اعتقادی و جهان بینی تمام انبیاء و اولیاء همه برگرفته از قرآن است. در واقع اولیاء الهی نمود عملی قرآن نظری هستند، آنها خود حق هستند، چرا که راهی جز حق (قرآن) را نپیمودند و لذا در چنین الگویی، خطا و اشتباه راه ندارد. بنابراین، الگوی نگرش

^۱ نهج البلاغه، حکمت 82.

^۲ همان، خطبه 193.

^۳ همان، حکمت 129.

و صبر زینبی، الگویی است که زینب آن را از قرآن فرا گرفته، با توجه و تعمق در آیات قرآن می توان به راحتی این الگو را، استخراج کرد و از آن استفاده نمود.^۱

کسی می تواند صبر و پایداری کند که ایمان و باور قلبی داشته باشد و هرچه این طور بیشتر باشد صبر و پایداری او بیشتر خواهد بود. صبر زینبی به ما می گوید که در حقیقت پشتوانه همه برنامه های سازنده فردی و اجتماعی همان شکلیایی و استقامت است و اگر نباشد، هیچکدام از آنها به سامان نمی رسد، چرا که در مسیر هرکار مثبت، مشکلات و عواملی است که جز با نیروی صبر نمی توان بر آنها پیروز شد.^۲

^۱ hawzah.net، صبر و پایداری حضرت زینب، 1396/7/10

^۲ Shabestan.ir، درس صبر و استقامت در مکتب حضرت زینب، 1398/12/20

نتیجه

موضوع نقش صبر در پیشبرد و تداوم مکتب حضرت زینب (سلام الله علیها) از موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های دینی و اجتماعی است. صبر از جمله فضائلی است که در دین مبین اسلام بسیار مورد تأکید قرار گرفته، چرا که زندگی انسان را تحت تأثیر قرار داده و باعث دوری انسان از رفتار های ناپسند می شود و او را به سقوط و هلاکت مصون می دارد.

صبر یکی از مهمترین راه های رسیدن به آرامش، سکون و موفقیت در زندگی می باشد که انسان را در برابر ناملایمات و مشکلاتی که بر سر راه او قرار می گیرند و او را از انحراف به سمت گناه و زشتی باز می دارد، برای این اساس ضروری بوده که به این بحث پرداخته شود.

از جمله نوآوری که فضیلت صبر در وجودشان تجلی روشن و کامل یافته، حضرت زینب (سلام الله علیها) می باشد، لذا می توان چنین انسانی را در زندگی خود الگو قرار داد و به درجات عالی و موفقیت های فراوان رسید، بنابراین هدف تبیین نقش صبر در پیشبرد مکتب حضرت زینب (سلام الله علیها) بوده است.

بنابراین طبق آنچه که در متن گفته شد، مقوله صبر از جمله فضائلی است که در زندگی فردی و اجتماعی انسان آثار فراوانی همچون پیدایش روح شکست ناپذیری، بروز خصلت های نیک و نهان، توجه و اتکاء بیشتر به خدا را در پی دارد. همچنین در پژوهش حاضر به بیان مراتب صبر از جمله صبر بر مصیبت و طاعت و معصیت پرداخته شد که صبر حضرت زینب (سلام الله علیها) از نوع صبر بر مصیبت بوده است و با توجه به آن در پایان پژوهش به تبیین صبر و پایداری حضرت زینب و تحلیل آن پرداخته شد.

به نظر می رسد آنچه که باعث می شود انسان به رستگاری و پیروزی برسد، صبر در روی آروبی با مشکلات می باشد.

منابع و مأخذ

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

الف) کتب فارسی

- 1- انصاریان، حسین، صبر از دیدگاه اسلام قم: دارالعرفان، چاپ اول، 1389 ش.
- 2- بابازاده، علی اکبر، سیمای زینب کبری تهران: مؤسسه مکیال، چاپ اول، 1377 ش.
- 3- بن طاووس، علی بن موسی، لهوف (در رواق چشم های اشکبار)، مترجم علی کرمی، قم: انتشارات حاذق، چاپ اول، 1380 ش.
- 4- خامنه ای، علی، گفتاری در باب صبر جلد 1، تهران: دفتر نشر اسلامی، چاپ اول، 1383 ش.
- 5- رجالی تهرانی، علیرضا، مادر مصیبتهاقم: انتشارات بلوغ، چاپ سوم، 1380 ش.
- 6- طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، جلد 6، مترجم احمد قصیر عاملی، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ اول، 1389 ش.
- 7- فیض الاسلام، علی نقی، ترجمه خاتون دوسرا (احوال حضرت زینب)، تهران: انتشارات فیض الاسلام، چاپ اول، 1374 ش.
- 8- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، جلد 4 و 73، مترجم محمد باقر کمرئی، تهران: المکتبه الاسلامیه، چاپ چهارم، 1375 ش.
- 9- مصباح یزدی، محمد تقی، پنندهای امام صادق (علیه السلام)، جلد 1، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ اول، 1378 ش.
- 10- مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن جلد 2، قم: علی بن ابی طالب، چاپ دوم، 1384 ش.
- 11- _____، تفسیر نمونه، جلد 9، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، 1374 ش.

ب) کتب عربی

- 12- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، جلد 1، بیروت: دارالفکر، چاپ دوم، 1414 ق.

- 13- تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم قم: دارالکتاب الاسلامی، چاپ دوم، 1410 ق.
- 14- راغب اصفهانی، حسین بن محمد ، مفردات فی الفاظ القرآن، جلد 2 و 4، بیروت: دارالشامیه، چاپ اول، 1412 ق.
- 15- طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان جلد 20، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، 1374 ش.
- 16- طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الاخلاق جلد 2، قم: شریف الرضی، چاپ اول، 1412 ق.
- 17- طیب، عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن جلد 2، تهران: اسلام، چاپ دوم، 1378 ش.
- 18- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، جلد 43، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ سوم، 1381 ش.
- 19- مدرسی، محمدتقی، من هدی القرآن جلد 5، تهران: دارمحبی الحسین، چاپ سوم، 1377 ش.
- 20- نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات ج 3، بیروت: اعلمی، چاپ چهارم، 1312 ق.

(ج)سایت

- 21- porseman.com، صبر در قرآن، 1391/5/9
- 22- hawzah.net، صبر و پایداری حضرت زینب، 1396/7/10
- 23- Shabestan.ir، درس صبر و استقامت در مکتب حضرت زینب، 1398/12/20